

Посилання на статтю

Рач В.А. Сучасний погляд на систему економічної безпеки «держава-регіон-підприємство» як цілісного об'єкту безпекології / В.А. Рач // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СЛУ ім. В.Даля, 2012. – № 4(44). – С. 151-156. - Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/44/12rvacob.pdf>

УДК 001.8:005.934

В.А. Рач

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА СИСТЕМУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ «ДЕРЖАВА-РЕГІОН-ПІДПРИЄМСТВО» ЯК ЦІЛІСНОГО ОБ'ЄКТУ БЕЗПЕКОЛОГІЇ

Представлена рецензія на серію монографічного видання "Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство". Запропоноване визначення безпекології з позицій тринітарної цілісності та сприйняття соціально-економічної реальності як неструктурної та позаструктурної системи. Дж. 19.

Ключевые слова: безпекологія, безпекознавство, комплементарність, принцип доповненості, тринітарна цілісність.

В.А. Рач

СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА СИСТЕМУ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ «ГОСУДАРСТВО-РЕГИОН- ПРЕДПРИЯТИЕ» КАК ЦЕЛОСТНЫЙ ОБЪЕКТ БЕЗОПАСНОСТЕЛОГИИ

Представлена рецензия на серию монографического издания «Система экономической безопасности: государство, регион, предприятие». Предложено определение безопасностелогии с позиций тринитарной целостности и восприятия социально-экономической реальности как неструктурной и внеструктурной системы. Ист. 19.

V.A. Rach

MODERN VIEW AT THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY "STATE-REGION-ENTERPRISE" AS INTEGRAL OBJECT OF THE SECURITOLOGY

A review on the series of monographic edition "System of economic security: state, region, enterprise" is presented. Definition of securitology is offered from positions of trinity integrity and perception of socio-economic reality as non-structural and out-of-structural system.

Сучасна економічна наука опинилася в складному становищі. З одного боку, кризові явища кінця ХХ - початку ХХІ століття виявили велику кількість емпірично не підтверджених теоретичних розробок, а з іншого – негайну потребу в знаннях, які б дозволили практикам реального сектору економіки безпечно, а точніше, зі свідомо визначеним рівнем небезпеки, рухатись вперед. При цьому цей рух повинен відбуватись в динамічному, слабо імовірно прогнозованому,

конкурентно-гіпертрофованому середовищі. За ствердженням відомого російського вченого-економіста Г.Б. Клейнера, така ситуація «...змусила багатьох вчених-економістів приступити до перегляду базових концепцій сутності, меж і факторів економіки. Одночасно з'явилися внутрішня криза економічної теорії, суперечність, неповнота та неадекватність багатьох модельних схем і опису економіки, а також неспроможність економічної політики на усіх рівнях – від підприємств до держав (а в останній час – і міждержавних союзів) – упоратись з кризами. Все це свідчить про те, що ревізія фундаментальних понять і положень економічної науки входить в поточний порядок денний» [1].

Ще у більш складному стані опинилась та частина економічної науки, яка займається питаннями економічної безпеки. Причин тут багато. Але головна, на нашу думку, це відносна «молодість» цього напрямку досліджень. Економічна безпека як наука ще не накопичила критичної суми фактів, які б підтвердили або спростували ті чи інші теоретичні напрацювання, які існують сьогодні. Ці факти, в першу чергу, зафіксовано в понад 35 кандидатських та біля 40 докторських дисертаціях, які були захищені тільки в Україні за відносно короткий термін (2008 - 2012 роки). У статистику ввійшли дисертаційні роботи, назви тем яких мали ознаки приналежності до проблем безпеки, за спеціальностями: 08.00.04 - економіка підприємства; 21.04.01 економічна безпека держави; 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

На нашу думку, незважаючи на значний потік захищених дисертацій, критичної кількості фактів може бути і не накопичено. Причина цього – дуже високий рівень турбулентності, невизначеності та змінності не тільки в економічній, а і в інших сферах життєдіяльності сучасного суспільства. А це приводить до появи і прояву все нових аспектів, які пов'язані з економічною безпекою. Крім того розуміння безпеки як феномену [2], як міждисциплінарної категорії, як багатоаспектного явища потребує неklasичного підходу до її пізнання. На нашу думку, для цього може бути застосовано ризоматичний підхід, який протистоїть незмінним лінійним структурам як буття, так і мислення, які є типовими для класичної європейської культури [2].

В цій ситуації важливою є планомірна наукова робота в рамках обраної світоглядної концепції. Результати такої праці мають велике значення тому, що дозволяють в історичному аспекті, навіть і не дуже тривалого часового виміру, прослідкувати розвиток наукової думки. В цьому аспекті цікавою є серія монографічних видань, яка підготовлена в науковій школі Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, і яку очолює доктор економічних наук, професор Г.В. Козаченко. Перша монографія [3] вийшла 2003 року і вже стала класичною працею в галузі економічної безпеки. Про це свідчить велика кількість цитувань та посилань на неї. Крім того, вже з'явився «ефект другої та третьої хвилі в науці». Це ситуація, коли деякі автори використовують цитати та положення з першоджерела, але посилаються на роботи, в яких запозичені матеріали з цього першоджерела. Крім того з'являються факти чистого плагіату. Так, наприклад, відносно роботи [3]. На сайті <http://www.safetyfactor.narod.ru/doc/direction.html> виставлено розділ 2.3 з цієї роботи [3, с.86-91] без рисунків під назвою «Основные направления и принципы обеспечения экономической безопасности предприятия» без будь-яких посилань на джерело походження цього матеріалу.

Друга монографія [4] розпочала новий цикл публікацій під спільною назвою «Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство». Сьогодні вже вийшла друга книга цієї серії [5]. Для цілісного представлення змісту цих публікацій доцільно звернутись до змісту двох томів одночасно. При цьому, з

метою уникнення неприпустимого викривлення їх змісту будемо користуватись термінологічним апаратом авторів монографій.

Монографічне дослідження має гармонійну структуру, побудовану за принципом поглиблення вже отриманих результатів. Так, зокрема, у першому розділі першого тому монографії, який присвячено загальним теоретичним підвалинам системи економічної безпеки, досліджено ґенезу такої системи, сформовано її методологічний базис та побудовано архітектуру, проаналізовано дефініції економічної безпеки, показано ієрархію видів безпеки та продемонстровано витоки та зв'язки економічної безпеки з багатьма науково-практичними галузями та теоріями, запропоновано побудову архітектури системи економічної безпеки, а також представлено методологічний базис управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності. Саме на такому науковому підґрунті надалі і «стоять» автори монографій.

Зміст другого розділу того ж першого тому розкриває сутність економічної безпеки держави. У цьому розділі встановлено основні тенденції розвитку світової економіки, які можуть стати причиною виникнення загроз економічній безпеці України, виділено основні внутрішньодержавні чинники найбільш негативного впливу на національну економічну безпеку; визначено залежність економічної безпеки держави від перебігу глобалізаційних процесів, які відбуваються у теперішній час; розкрито зміст національних економічних інтересів, під якими слід розуміти сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, задоволення яких забезпечує ефективне функціонування та сталий розвиток її економічної системи. У розділі наголошено, що реалізація національних економічних інтересів дуже тісно пов'язана із забезпеченням економічної безпеки держави. Водночас, зміст першого розділу другого тому монографії також стосується економічної безпеки держави. Але у цьому розділі розглянуто сутність і складові економічної безпеки держави в системі національної безпеки, виявлено загрози економічній безпеці держави. За результатами вивчення ґенези явища тіньової економіки, з'ясування його сутності, джерел і причин виникнення виявлено її відмітні риси, показано негативні та позитивні наслідки для економіки будь-якої країни. Шляхом поєднання предикатів основних підходів до вивчення тіньової економіки (обліково-статистичного, формально-правового та комплексного, або макроекономічного) уточнено визначення поняття "тіньова економіка". Окрему увагу приділено митній службі як суб'єкту економічної безпеки держави.

У третьому розділі першого тому монографії, який присвячено економічній безпеці регіону, показано її роль і місце в системі економічної безпеки; уточнені поняття "економічна безпека держави" та "економічна безпека регіону"; з метою виявлення особливостей економічного розвитку регіонів, які повинні враховуватися в системі економічної безпеки, оцінено конвергенцію та дивергенцію економічної безпеки регіонів України; ідентифікованої дихотомію "продовольча безпека - продовольча небезпека" та з'ясовано основні причини погіршення рівня продовольчої безпеки України. Другий розділ другого тому монографії дозволяє ознайомитися з поглибленою сутністю економічної безпеки регіону, дізнатися про уточнене поняття "диспропорційність соціально-економічного розвитку регіону", що розглядається як невідповідність рівня соціально-економічного розвитку районів загальному рівню соціально-економічного розвитку регіону, яка є загрозою економічній безпеці держави; ознайомитися з підходом до оцінювання диспропорційності соціально-економічного розвитку регіону як загрози економічній безпеці держави. За результатами виявлення властивостей тіньової економіки як складної відкритої

ієрархічної та невірніваженої емерджентної системи, здійснено оцінювання економічної безпеки та тіньової економіки регіону.

Економічній безпеці підприємства присвячено четвертий розділ першого тому та третій розділ другого тому монографії. Проте, якщо у першому тому на основі вивчення сутності економічної безпеки й аналізу існуючих у сучасній економічній науці її тлумачень згруповано підходи до розуміння сутності поняття "економічна безпека підприємства" як підґрунтя забезпечення економічної безпеки підприємств вибрано задоволення інтересів підприємства, запропоновано процедуру оцінювання стану економічної безпеки підприємства, показано роль, місце та структуру ресурсного забезпечення економічної безпеки підприємства, у другому тому розглянуто гармонізаційний підхід до економічної безпеки підприємства. Логічним продовженням наукових здобутків, оприлюднених у першому тому монографії, є викладення положень щодо оцінювання ресурсного забезпечення у системі економічної безпеки підприємства. У розділі також розглянуто передумови впливу репутації підприємства на його економічну безпеку, обґрунтовано характер та інтенсивність такого впливу, запропоновано модельні подання репутації підприємства та його економічної безпеки та встановлено залежність між економічною безпекою підприємства та його репутацією; ідентифіковано необхідні та достатні умови визначення впливу репутації підприємства на його економічну безпеку, розроблено процедуру оцінювання впливу репутації підприємства на його економічну безпеку, визначено шляхи посилення впливу репутації підприємства на його економічну безпеку. Велику увагу у розділі приділено системі економічної безпеки підприємства у контексті її взаємодії з митними органами, визначено вплив митного регулювання на економічну безпеку підприємств.

У п'ятому розділі першого тому монографії були висвітлені питання обліково-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки: сформовано організаційно-правовий механізм обліково-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки; показано місце обліково-аналітичної діяльності у забезпеченні економічної безпеки підприємства, наведені її функції, сформовані вимоги щодо інформації в системі інформаційного забезпечення економічної безпеки підприємства. У другому тому монографії аналогічні дослідження отримали «адресність», тобто стосувалися конкретних щаблів ієрархії економічної безпеки або спеціальних розробок безпекознавчого характеру.

Як бачимо, запропонований в монографіях комплементарний підхід (за визначенням авторів) є проявом здійснення оригінального комплексного і системного теоретичного і прикладного дослідження концептуальних засад безпекознавства щодо системи економічної безпеки. Потужна аналітика, чисельні коментарі щодо досвіду системоутворення економічної безпеки в Україні та інших країнах світу мають сприяти активізації розвитку безпекознавчого економічного мислення студентів, магістрантів, аспірантів, та всіх небайдужих до досліджуваної царини знань.

Розглядаючи цілісно зміст монографій, доцільно зупинитись на визначенні авторами запропонованого підходу як комплементарного. Прямого визначення цього підходу через встановлення відмінних ознак в монографіях і в інших роботах її авторів не наведено. Але, є окрема робота одного зі співавторів монографії [6], в якій розглядається застосування комплементаризму в управлінні економічною безпекою підприємства. В ній стверджується, що «комплементаризм в управлінні економічною безпекою підприємства має розширити горизонти безпекознавства, поглибити його методологічні засади й стати науково-практичним підґрунтям управління економічною безпекою

вітчизняних підприємств». За основу визначення комплементаризму взята філософська точка зору, згідно з якою він трактується як «несхожі або навіть протилежні теорії, концепції, моделі і точки зору, що відображають різні погляди на дійсність» [7]. Сьогодні в питаннях економічної безпеки існує саме такий стан (наявність протилежних теорій, концепцій, моделей і точок зору).

Доведення того, що наукова царина безпекознавства має комплементарну природу, в роботі [7] проведено шляхом аналізу його понятійно-категоріального апарату. У проведеному аналізі чітко прослідковується факт взаємної відповідності термінів, що розглядаються, за рахунок чого забезпечується їх зв'язок та доповнення один одного. Саме це відповідає сутності комплементаризму, яка визначається його походженням (від лат. complementum - доповнення) та сферою основного застосування в хімії та молекулярній біології. Його сутність розкривається у принципі комплементарності. Принцип передбачає взаємну відповідність і доповнення частин при утворенні цілого. Він лежить в основі "самосборки" біологічних структур таким чином, що, за висловом лауреата нобелівської премії Дж. Уотсона, "взаємодіючі молекули повинні підходити один до одного, як ключ до замку" [8]. Сьогодні цей принцип отримав назву принципу «ключ до замку». Виходячи з цього, можна стверджувати, що фактично автори монографій застосовують у своїх дослідженнях принцип комплементарності, який відповідає молекулярно-біологічній точки зору. Тобто їх комплементарний підхід базується на принципі «ключ до замку».

На нашу думку, в економічній безпеці при наявності протилежних концепцій та поглядів доцільно застосовувати принцип доповнення Н. Бора. Він належить до одного «із самих глибоких філософських та природничо-наукових ідей нашого часу, з якими можливо порівняти лише такі ідеї, як принцип відносності або представлення про фізичне поле. Його спільність не дозволяє звести його до якогось одного твердження – його потрібно опановувати поступово, на конкретних прикладах» [9]. Суть цього принципу стосується форми представлення знання про реальний світ. Відповідно до цієї форми дві альтернативи пояснення явища - тезу й антитезу - слід застосовувати одночасно, вважаючи, що кожна самостійно не є адекватною [10]. А зв'язує їх в суперечливій єдності дуальної метрики третій елемент (характеристика, ознака, і тому подібне), який повинен виконувати функцію чинника міри цілісності сприйняття. Застосування цього принципу в економіці має свої особливості, які пов'язані з тим, що суб'єкт пізнання одночасно може (а частіше це так і є) виступати і об'єктом пізнання. Зважаючи на це, використання принципу доповнення Н. Бора в економіці сьогодні є об'єктивно необхідною реальністю [11].

Неможливо не торкнутися теми застосування терміну «безпекознавство». Навколо цього терміну точаться різні думки відносно доцільності/недоцільності його застосування [12, 13]. На наш погляд, більш логічно вживати термін безпекологія. Ця лінгвістична конструкція є історично сприйнятою (наприклад, ризикологія та інші -логії). Тоді безпекологію, за аналогією, можна визначити як науку про безпеку, яка вивчає її сутність, причини, форми прояву і роль в житті людей.

Але сучасне розуміння будь якої цілісності через тринітарну її сутність [14] потребує замість терміна «безпека» застосовувати архетип триєдності безпека/невпевненість/небезпека [15]. Крім того більш ефективно з практичної точки зору сучасне уявлення (сприйняття) соціально-економічної реальності як неструктурної та позаструктурної системи, цілісність якої визначається не її внутрішньою сутністю, а зовнішнім проявом [16], потребує також деяких корегувань у визначенні. З урахуванням цього пропонується безпекознавство

розуміти як науку про цілісність безпеки/невпевненості/небезпеки, яка вивчає сутність цієї цілісності як феномену (ноумену та феномену одночасно), форми її прояву та роль в житті людини в різному масштабі метрики цілісності (особистість, родина (команда, спільнота), підприємство (фірма, концерн), регіон, держава, союз, континент, цивілізація та інше).

Виходячи з наведеного визначення, система економічної безпеки «державо-регіон-підприємство» є цілісним об'єктом пізнання науки безпекології. Тому потрібна розробка єдиної методології вивчення цього об'єкту в різному масштабі метрики цілісності. При цьому в якості критерію економічної безпеки незалежно від масштабу метрики повинен виступати критерій безперервності будь-якої діяльності в організованих штучних або природних цілісностях [17].

Сьогодні економічна безпека підприємства входить до сфери інтересів ще декількох наук. Це, в першу чергу, сек'юритологія [18] та економічна безпека (economic security of enterprise) [19] та ін. Тому в подальшому потрібно розмежувати об'єкти та предмети дослідження між цими науками та безпекологією, або визнати ці терміни синонімами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клейнер Г. О границах неограниченного [Текст] / Г. Клейнер // Вопросы экономики. 2012. – №2. – С.140-145.
2. Шарков В.Ф. Ризоматическая логика - инструмент для построения новой научной парадигмы [Текст] / В. Ф. Шарков // Актуальные проблемы современной науки. – 2007. – № 6. – С. 47-49.
3. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения [Текст] / Козаченко А.В., Пономарев В.П., Ляшенко А.Н. – К.: Издательство «Либра», 2003. – 280 с.
4. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство [Текст]: монографія: у 3 т. Т.1 / Ляшенко О.М., Погорелов Ю.С., Безбожний В.Л. та ін.; за заг. ред. Г.В. Козаченко. – Луганськ: Елтон, 2010. – 282 с.
5. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство [Текст]: монографія: у 3 т. Т.2 / Ляшенко О.М., Погорелов Ю.С., Шаріпова О.С. та ін.; за заг. ред. Г.В. Козаченко. – Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2012. – 318 с.
6. Ляшенко О.М. Комплементаризм в управлінні економічною безпекою підприємства [Текст] / О.М. Ляшенко // Вчені записки Університету "КРОК" / Університет економіки та права "КРОК", 2012. – Вип. 32. – Т. 1. – С. 98-103.
7. Комплементарность [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://figak.com/?q=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C>. – Загл. с экрана.
8. Комплементарность [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.litmir.net/br/?b=106098&p=303>. – Загл. с экрана.
9. Принцип дополнительности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nplit.ru/books/item/f00/s00/z0000018/st061.shtml>. – Загл. с экрана.
10. Дмитриков В.П. Принцип дополнительности Н. Бора в мониторинговых исследованиях природных объектов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.kdu.edu.ua/conf/Konf_Vernadskii/2010/TEZY/4_section/103.PDF. – Загл. с экрана.
11. Тарлавский В. Экономика и дополнительность [Электронный ресурс] / Виталий Тарлавский. – Режим доступа: www.eg-online.ru/article/12375/next2. – Загл. с экрана.
12. Беляков К.І. Знання про безпеку: проблеми визначення та методології / К.І. Беляков // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2008. – № 18. – С. 153-159.
13. Ліпкан В.А. Націобезпекознавство: проблеми формування категорійно-понятійного апарату [Электронный ресурс] / В.А. Ліпкан, Ю.Є. Максименко. – Режим доступа: natsecurity.com.ua/students/aksiomatika.doc. – 23.10.2012 г. – Загл. с экрана.

14. Баранцев Р.Г. Тринитарный критерий целостности [Электронный ресурс] / Р.Г. Баранцев // Академия Тринитаризма. – М., Эл. № 77-6567, публ. 11751. – 05.01.2005. – Режим доступа: www.trinitas.ru/rus/doc/0226/002a/02260063/htm. – Загл. с экрана.
15. Россошанская О.В. Непрерывность деятельности как основной критерий оценки экономической безопасности [Текст] / О.В. Россошанская // Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її забезпечення: Праці IV міжнародного науково-практичного семінару, 23-26 жовтня 2012р. / відповід. ред. Є.М. Письменний, В.М. Шаповал. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – С.141-143.
16. Пригожин И. Философия нестабильности [Текст] / И. Пригожин // Вопросы философии – 1991. – №6. – С. 42-52.
17. Россошанська О.В. Оціночні критерії компетентності співробітників з позиції забезпечення економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств [Текст] / О.В. Россошанська // Вчені записки Університету "КРОК". – К.: Ун-т економіки та права "КРОК", 2012. – Вип. 32. – Т. 1. – С.110-116.
18. Коженевски Л. Секьюритология – наука о безопасности [Электронный ресурс] / Лешек Коженевски. – Режим доступа: www.ua-ed.narod.ru/Kozhenyovski_L_-_Ednist_bezpeky_v_Evrosoyuzi.htm. – Загл. с экрана.
19. Андрощук Г.А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны: монография [Текст] / Г.А. Андрощук, П.П. Крайнев. – К.: Издательский дом «Ин Юре», 2000. – 400 с.

Стаття надійшла до редакції
23.10.2012 р.